

Ксенія Кісьміна

(Київ)

*ВЖИВАННЯ ОМОНІМІВ У КАЛАМБУРІ
(НА МАТЕРІАЛІ СКЕТЧІВ Р.ДЕВОСА)*

Статтю присвячено дослідженню каламбура, що базується на обіграванні парадигматичної асиметрії мовного знака та призводить до появи омонімів. Крім того, увага зосереджується на особливостях використання гри слів у скетчах для створення комічного ефекту.

Ключові слова: *омонімія, каламбур, гра слів, скетч, комічне.*

The article investigates puns that are based on the paradigmatic asymmetry of the linguistic sign which leads to the formation of homonyms. In addition, we focused our attention on the characteristics of the use of wordplay in sketches that create comic effect.

Key words: *homonymy, pun, wordplay, sketch, comic.*

Передусім слід визначити основні характеристики ключового для нашого дослідження поняття каламбура. Каламбур включає у себе іронію, гумор, сарказм, він "загострює думку", що робить його органічним в устах як великих мислителів і художників, так і в устах народу. Наведемо відомий приклад двозначної каламбурної фрази, яку сказали Віктору Гюго у 1841 році під час прийому до французької Академії: *Monsieur, vous avez introduit en France l'art scénique*. Що можна перекласти: пане, ви започаткували у Франції сценічне мистецтво, або пане, ви отруїли Францію арсеном (l'arsenic – арсен). А. Щербіна наголошує на таких ознаках каламбура, як його невимушеність та природність у контексті. Дослідник виокремлює такі головні прикмети каламбура: принцип контрасту, природність, цілеспрямованість, дотепність та правдивість самої думки, що виражається у каламбурній формі. Тільки наявність усіх цих ознак мовного дотепу у комплексі призводить до виправданого контекстом сатиричного і комічного ефекту [4, с. 23]. Між тим "штучний" каламбур може бути стилістично виправданим, якщо вживається комічним персонажем.

Омонімія є причиною наявності більшої частини каламбурів у французькій мові [2, с. 108]. Їх велика кількість пояснюється особливостями фонетичної та граматичної будови мови, а також розвитком багатозначності. В. Гак уважає [1, с.58], що омонімія зустрічається не так часто як полісемія, хоча явище омонімії дуже притаманне французькій мові. На думку О. Максименко [3, с. 44], комічний ефект, що утворюється внаслідок обігравання омонімів, базується на зіткненні понять, що належать до протилежних семантичних сфер. Отже, використовуючи омонімію, автор докладає більше зусиль в організацію контексту, ніж використовуючи полісемію, адже коли слово саме по собі має безліч інших значень у автора є більш широкий вибір, що сприяє створенню комічного ефекту. Використовуючи гру слів з омонімами, подекуди автор вдається до пристосування смислової сфери контекста під семантику омонімічних слів, що може призвести до втрати невимушеності, легкості та смислового навантаження гумору, що властиво грі з полісемічними словами. Ще однією перешкодою до досягнення комічного ефекту є те, що більшість слів-омонімів є добре відомими, що може зруйнувати ефект несподіванки. Але у нашому випадку автори скетчів є майстрами слова, тому їх каламбури, що будуються на грі слів-омонімів, можуть слугувати взірцем вдалого комічного ефекту.

У скетчі "Bric à Brac" автор створює комічний ефект за допомогою каламбура омонімічних слів "payer comptant" – "розплачуватися готівкою" та "content" у значенні – "задоволений". Клієнт бажає розрахуватися за будинок і розмовляє із робітником: – "*Vous n'êtes pas obligé de payer comptant.*" – "*Content ou pas content, je suis obligé de payer?*"

У наступному прикладі омонімія обіграється у словах "boulot" – робота та "bouleau" – береза, а також, у словах "pin" (сосна) і "pain"(хліб): *"Si vous n'avez pas assez de briques, je peux vous la faire en bois!" – "En bois !... C'est pas du **boulot!**" – "Non, c'est du **pin.**" – "Bon, je vais me renseigner." – "C'est qu'il en faut du bois pour faire des planches! Et le **boulot, ça se paye!**" – "**Le boulot!** Vous m'aviez dit qu'il n'y en avait pas!" – "Il n'y a pas de **bouleau, mais il y a du pain sur la planche!**".*

Грамматична омонімія прослідковується у скетчі "Faites l'amour pas la guerre", де відбувається гра з категорією числа іменників "sens" та "essence", а за допомогою артикля омофони звучать ідентично: *Remarquez, si on fait l'amour, c'est pour satisfaire **les sens.** Et c'est pour **l'essence** qu'on fait la guerre!* Автор вдало використовує антонімію слів "amour" та "guerre", що робить фразу більш емоційно насичено. У цьому випадку стилістичний прийом омонімії має глибокий підтекст, що слугує сатиричною критикою і висвітлює проблеми сучасності, а саме світові війни, причинами яких все частіше стає боротьба держав за верховенство над покладами нафти.

У скетчі "Jésus revient" сюжет будується на поверненні Ісуса (*Quelqu'un avait écrit: "Jésus revient"*) та на можливій вечері, яка відбудеться за його участі (*"Devinez qui vient dîner ce soir?" – "Je vous le donne en mille: Jésus!"*). Омонімія відбувається у наступному вислові: *"Vous voyez d'ici la **scène (Cène)**..."*, де слово scène(сцена) та cène(Тайна вечеря) мають одне і те саме звучання, але різне значення.

Un des Sans...(indécent)...un des Sans-Culottes! У скетчі "Le vent de la révolte" зустрічаються такі омоніми: прикметник indécent (непристойний) та словосполучення un des Sans, яке не має смислового навантаження, як окремих вираз.

У каламбурній формі використовується граматична омонімія власного іменника Sor(Фернандо Сор) та дієслова теперішнього часу "sortir"(виходити). Скетч "J'ai des doutes" оповідає історію легковірного чоловіка, якому зраджує дружина, дія має музикальний супровід етюдів Фернанда Сора: *Il réalise aussi qu'il a dévoilé son infortune devant tout le monde, et ce n'est plus qu'un pauvre homme qui joue la cinquième et dernière phrase de l'étude de Sor... et qui sort.*

Скетч "Je hais les haies" є взірцем поетичного вживання омонімії. Автор створює метафоричний образ огорожі (haie), а саме перешкоди та завади, що може трапитися на людському шляху. Використовуючи омофон дієслова "haïr"(ненавидіти) у першій особі однини теперішнього часу та іменник "haie"(горожа, городьба), Раймон Девос створив рифмований скетч. *Je hais les haies qui sont des murs. Je hais les haies et les mûriers qui font la haie le long des murs. Je hais les haies qui sont de houx. Je hais les haies qu'elles soient de tûres qu'elles soient de houx! Je hais les murs qu'ils soient en dur qu'ils soient en mou! Je hais les haies qui nous emmurent. Je hais les murs qui sont en nous!*

У цьому скетчі автор використовує такий стилістичний прийом, як *редонданс(багатослів'я, надмірність)*. На противагу антанаклазі, де повторюється одне і те саме слово, змінюючи при цьому свій смисл, редонданс залишає ту саму ідею, міняючи форму слова [5, с. 130]. Якщо ми проаналізуємо цей скетч, то побачимо, що слова *mur* (стіна, мур), *houx* (падубок, гостролист), *mûrier* (шовковиця, кущ ожини), *haie* (огорожа, загорожа, живопліт) мають одну і ту саму конотацію, тобто вони синонімічні не за денотативною ознакою, а за конотативною. Адже і падубок, і кущ ожини часто використовуються садівниками для створення живоплоту, природної огорожі території. Редонданс є своєрідною формою настійливості, що дозволяє авторові бути впевненим у тому, що його почують та зрозуміють [5, с.130]. Слід додати, що у скетчі "Je hais les haies" відбувається гра слів: *mûrier* та *haie*, які створюють алюзію на *mûrier des haies* (ведмежина, ожина-чорниця).

У скетчі "Les chansons que je ne chante pas" використовуються омоніми дієслова третьої особи однини "être"(бути) в L'imparfait de l'indicatif та іменника "été"(літо). *La p'tite amie avec laquelle j'étais... Ah! Quel été! Quel été! Qu'elle était moche!* Таким чином, створюється каламбур однакових за звучанням, але різних за семантичним значенням слів.

Цікавим прикладом може слугувати така гра омофонів у скетчі "Le Savoir-choir": *On **choit** où l'on peut, on n'a pas le **choix***, де каламбур будується на грі слів дієслова теперішнього часу третьої особи однини choir(падати) та іменника choix(вибір).

Насичений омонімами скетч "Où dire": *Si au lieu de dire "oreille" on dit "**l'ouïe**", alors: **l'ouïe de l'oie a ouï**. Pour peu que l'oie appartienne à **Louis**: "**L'ouïe de l'oie de Louis a ouï**". "Ah oui? Et qu'a **ouï l'ouïe de l'oie de Louis**?" "Elle a **ouï** ce que toute **oie oit**..." "Et qu'**oit** toute **oie**?" "Toute **oie oit**, quand mon chien aboie le soir au fond des bois, toute **oie oit**: **ouah! ouah! Qu'elle oit, l'oie!**" Розділимо ці омофони на групи: 1) l'ouïe (слух), Louis(Людовик), 2) ouï (passé composé дієслова "чути"), oui(так), 3) oie (гусак), oit (неологізм дієслова "чути"), ouah (ономатопея гусака: га-га-га) 4) l'oie (омофон іменника lois(закон)), qu'oit (омофон займенника quoi (що)). Використовуючи пару омофонів з першої групи, автор викликає комічний ефект, створюючи каламбур навколо слів l'ouïe та Louis. Друга група омонімів складається з дієслова у складному минулому часі ouïr та іменника oui, автор вправно користується різним значенням і однакоvim звучанням цих омонімів, навмисно розташовуючи їх поряд. Цікавою є третя група, в якій автор створив граматичний неологізм, а саме використав дієслово ouïr у теперішньому часі, яке вживається лише у минулому часі. Метою цього є співзвучність із словом oie(гусак) і створення каламбурної ситуації. Нарешті у четвертій групі ми можемо спостерігати такий прийом каламбура, коли за контекстом має бути одне написання слова, а автор вживає його модифікацію, у вигляді омофона, як то l'oie замість lois та qu'oit замість quoi. Усе це свідчить про те, що надмірне вживання омонімії може призводити до дещо абсурдних за змістом текстів, але тим не менш скетч залишається смішним.*

Продовжимо ілюструвати вживання омонімів у скетчах. Отже, розглянемо такий приклад зі скетчу "Le mille-feuille": *Comme j'avais un peu oublié ce que c'était que d'avoir **faim**, j'ai fait maigre... J'ai jeûné... j'ai jeûné...*

*Cela s'est vu tout de suite. "Tiens le **vieux jeûne!**" Dès que je me suis senti le ventre **creux**... (de l'intérieur), j'ai compris que la **faim était proche!***

Як і у вищеописаному прикладі автор вдається до гри із написанням та звучанням слова, сенс якого проявляється у контексті. Слово jeûne (голодування, піст), яке є омофоном jeune(молодий) вживається у протиставленні із vieux (старий), а слово faim (голод) насправді є омонімом fin (кінець), що є більш логічним, бо використовуються у розповсюдженому виразі "la fin est proche" (кінець вже близько). Слова vieux (старий) та seux (пустий) є паронімами, які вживаються для кращої ритміки скетчу. Як було показано, інколи Раймон Девос ставить омоніми разом із протилежними за значенням словами, розглянемо такий приклад: *Je suis rentré chez moi et j'ai écrit le **commencement de la faim**. "Il était une fois...**la faim!**" Et pendant toute l'histoire, je n'ai fait que parlé de la **faim...la faim...la faim...la faim...Si bien qu'à la fin**, j'ai été pris d'une telle fringale...* У цьому уривку автор використовує протиставлення слова commencement(початок) та омонім слова fin(кінець) – faim(голод). Уявляється правомірним, що таке протиставлення робить скетч більш емоційно насиченим, тим самим посилюючи комічний ефект каламбура.

Розглянемо приклад омонімів у скетчі "Où courent-ils?": *...je l'ai traversée en **courant** / "Vous **n'êtes pas au courant**?" / "Le temps de déposer l'argent qu'ils ont gagné sur un **compte courant**... et ils repartent toujours **courant**, en gagner d'autre!" / Moi j'expédie les affaires courantes.* Омофонія слова courir(бігти) у прислівниковій формі дієслова – герундії та у дієприкметнику теперішнього часу в цьому випадку відбулася завдяки його вживанню у сталих виразах: être au courant de quelque chose (бути у курсі справи) та un compte courant (розрахунковий рахунок). У цьому скетчі Девос уживає і паронім – courantes (поточні). Комічний ефект викликає функціонування цих слів у сюжетному вимірі скетчу, де оповідається смішна й одночасно філософська історія на тему плінності життя, постійного бігу людей за наживою та грошима.

Таким чином, ми дійшли висновку, що роль омонімії у створенні комічного ефекту в скетчах є однією з першорядних. Для створення вдалого каламбуру необхідно

враховувати не лише контекст, а й фонові знання одержувача повідомлення, що були здобуті з екстралінгвального контексту. У такому разі гра слів є більш насиченою, а комічний ефект більш різкий та дійовий.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология: На материале французского и русского языков / Гак Владимир Григорьевич. – М.: Изд-во ЛКИ, 2010. – 264 с.
2. Крючков Г. Г. Современная орфография французского языка [Текст] / Крючков Георгий Георгиевич. – К.: Вища шк., 1987. – 184 с.
3. Максименко Е. В. Языковые средства создания комического в современной французской художественной прозе : Дис. ... канд.филол.наук / Максименко Елена Всеволодовна; КГУ им.Т. Шевченко. – К., 1982. – 204 л.
4. Щербина А.А. Сущность и искусство словесной остроты (каламбура) / Щербина Артур Александрович. – Киев: Академия наук УССР, 1958. – 68 с.
5. Smouchtchynska I. Stylistique des figures:Les figures non-tropiques: manuel / Irina Smouchtchynska. – Kiev: Logos, 2010. – 302 p.